

CURRENT GLOBAL REVIEWER International Multidisciplinary Research Journal

ISSN- 2319-8648

Impact Factor - (SJIF) - 7.139

Special Issue -28 , Vol. 4

March 2020

Peer Reviewerd

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Impact Factor – 7.139

ISSN – 2319-86948

Multidisciplinary International Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

Relevance of Mahatma Gandhi in Today's World

March 2020

Special Issue – 28, Vol. 4

Chief Editor

Mr. Arun B. Godam

Guest Editors

Guide

Dr. B. G. Gaikwad

Principal

Shivaji College, Hingoli (MS)

Co-Editor

Dr. Dhale S.U.

Dept. of Political Science,

Shivaji College, Hingoli (MS)

Editor

Dr. Balasaheb S. Kshirsagar

Director, Gandhi Study Center

Shivaji College, Hingoli (MS)

Co-Editor

Dr. Hurgule N.R.

Dept. of Sociology,

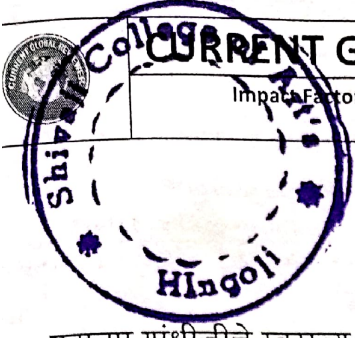
Shivaji College, Hingoli (MS)

Shaurya Publication, Latur

T. C. I.

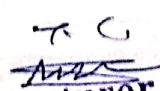
Lecturer

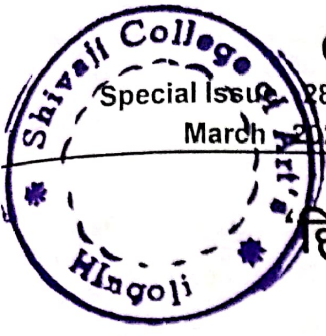
Shivaji College, Hingoli
Ta. & Dist. Hingoli (MS.)

Index

1. महात्मा गांधीजीचे स्वराज्य विषयक विचार 1
प्रा. जी.पी. चव्हाण
2. म. गांधी यांच्या विचारांचे विविध पैलू 4
प्रा.डॉ.सुदर्शन सदाशिव क्षेत्री
3. महात्मा गांधी यांचा ग्रामिण विकास दृष्टिकोन: एक चिकित्सक अभ्यास 7
प्रा.डॉ.विजय एन.भोपाळे
4. महात्मा गांधीजी यांचे विचार: काहीं अनुकरणीय पैलू 9
प्रा. चोंडीकर प्रकाश नीळकंठराव
5. मराठी साहित्यावर गांधीवादाचा प्रभाव 11
डॉ. संभाजी शिवाजी जाधव
6. 'हिंद-स्वराज्य'तील विचारांची कालातितता 13
प्रा.डॉ. संगीता नारायणराव मुंढे
7. महात्मा गांधीजीचे ह्त्री विषयक विचार 17
प्रा.अंभोरे अशोक गंगाराम
8. मराठी कादंबरी आणि गांधीवाद 19
प्रा.डॉ. गणपती जोतीबा मोरे
9. महात्मा गांधीजीच्या आर्थिक विचाराची संकल्पना 21
प्रा. डा. राठोड यु. सी.
10. महात्मा गांधी यांचे सत्य आणि अहिंसेविषयक विचार 25
डॉ. मधुकर रामचंद्र साठे
11. महात्मा गांधी यांचे सामाजिक विचार 29
थोरात योगेश पांडुरंग
12. महात्मा गांधींचा शिक्षण विषयक दृष्टिकोन 32
ठोके अक्षय रमेश
13. महात्मा गांधी आणि मत्याग्रह 34
डॉ. सुखदेव पिराजी वलखंडे

Lecturer

हिंद-स्वराज्य'तील विचारांची कालातितता

प्रा.डॉ. संगीता नारायणराव मुंडे
शिवाजी महाविद्यालय, हिंगोली.

गोषवारा :-

संपूर्ण मानवजातीला सत्य,अहिंसाआणि सत्याग्रहाची शिकवण देणार्या महात्मा गांधीच्या विचाराची आवश्यकता सदय परिस्थितीत मोठ्या प्रमाणावर आहे. त्यांचे सर्वच लेखन आजच्या काळातदिपस्थभासारखे आहे. 'हिंद-स्वराज्य' हे पुस्तक म्हणजे त्यांच्या अनेक दिवसाच्या विचार मंथनाचा परिपाक होय.या पुस्तकात त्यांनी काँग्रेस आणि तिचे पुढारी, बंगालची फाळणी, स्वराज्य म्हणजे काय?, सभ्यता, हिंदुस्थान कशामुळे गमावले, वकील, डॉक्टर, शिक्षण, सत्याग्रह इ. अनेक विषयावर मते मांडली आहेत ती आजच्या काळात महत्वाची ठरतात.

प्रस्तावना:-

महात्मा गांधी हे एक युगप्रवर्तक नेते होते. कसलेही शस्त्र हातात न घेता केवळ आत्मबळावर देशाला बलाढ्य अशा इंग्रज साम्राज्यापासून स्वातंत्र्य मिळवून देणारा हा एक अवलिया होता. त्यांच्या दृष्टीने देशाला केवळ स्वातंत्र्य मिळवून देणे महत्वाचे नव्हते तर मुल्ययुक्त समाजनिर्मितीला त्यांनी महत्त्व दिले आहे. हिंदूस्थान स्वतंत्र झाल्यानंतर ते कसे असेल? याचे एक स्वप्न गांधीजींनी पाहिले होते.ते स्वप्न म्हणजेच 'हिंद-स्वराज्य' हे पुस्तक होय. यातून म.गांधीच्या दूरदृष्टीची कल्पना येते. 'हिंद-स्वराज्य' या पुस्तकातून व्यक्त केलेल्या विचारांची आवश्यकता सदय समाजाला आहे. म्हणून त्यांचे हे विचार समजून घेणे महत्वाचे ठरते.

उद्देश:-

- 1) महात्मा गांधी यांच्या विचारांचा अभ्यास करणे.
- 2) 'हिंद-स्वराज्य' या पुस्तकातून आलेल्याविचारांचा अभ्यास करणे.
- 3) 'हिंद-स्वराज्य' या पुस्तकातून आलेल्या विचारांची सदय परिस्थितीत उपयोगिता जाणून घेणे.

विषय विवेचन :-

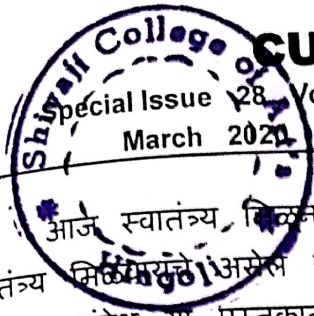
'हिंद-स्वराज्य' हे पुस्तक महात्मा गांधी यांनी 1908 साली इंग्लंडहून दक्षिण आफ्रिकेस परतत असतांना जहाजावर लिहिले आहे. मुळ पुस्तक हे गुजरातीत आहे.ही एक लेखमाला आहे. नंतर ते पुस्तकरूपाने 1901 साली प्रसिद्ध झाले. आपल्या या पुस्तकाच्या लेखनापाठीमागचा उद्देश महात्मा गांधी सांगतात, "भारतातील हिंसावादी संप्रदायाला व त्याच विचाराच्या दक्षिण आफ्रिकेतील वर्गाला उत्तर म्हणून लिहिले आहे." 'हिंद-स्वराज्य' या पुस्तकातून व्यक्त केलेली मते अनेक दिवसाच्या विचाराचा, वाचनाचा परिपाक आहे. भारतीय संस्कृती ही सर्व जगात श्रेष्ठ होती, पण आपण इतरांच्या अंधानुकरणातून तिच्याकडे दुर्लक्ष्य करून आपण आपलेच मोठे नुकसान करित आहोत. हीच भूमिका प्रामुख्याने या पुस्तकातील विचारांच्या पाठीशी आहे. बाबा भांड यांच्या मते, "राजकीय गुलामीतून मुक्त होणे पुरेशे नाही,तर जगात पसरत असलेल्या वैचारिक साम्राज्यवादापासून ही मुक्ती मिळविणे हे खरे स्वातंत्र्य, असे त्यांचे मत होते. आपले ते सगळे मागासलेले, बुरसटलेले म्हणून त्यांग करणार्या आणि पाश्यात्य संस्कृतीच्या भौतिक झगमगाटाने दिपून जावून त्यांचे अंधानुकरण करणार्या आजच्या तरुणालाही हेचसांगावेसे नाही वाटत?"

T. C.

MS

Lecturer

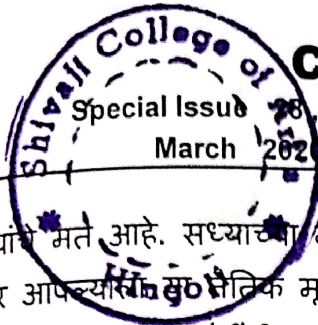
Shivaji College, Hingoli
(MS.)

आज स्वातंत्र्य मिळवूनही आपण पाश्चात्य संस्कृतीचे, भाषेचे गुलाम आहोत. खऱ्या अर्थाने वैचारिक स्वातंत्र्य मिळवूनही असेल तर, पुन्हा आपल्याला आपल्या प्राचिन भारतीय संस्कृतीकडे वळावे लागणार आहे. हाच संदेश या पुस्तकातून दिला आहे. 'हिंदू-स्वराज्य' हे अगदी शंभर पानाचे छोटेसे पुस्तक आहे. वेगवेगळ्या विषयावरील ही लेखमाला आहे. काँग्रेस आणि तिचे पुढारी, बंगालची फाळणी, स्वराज्य म्हणजे काय?, सभ्यता, हिंदुस्थान कशामुळे गमावले, वकील, डॉक्टर, शिक्षण, सत्याग्रह इत्यादी अनेक विषयावर सौदाहरण चर्चा या पुस्तकात केली आहे. आपल्या परतंत्राचे मुळ कशात आहे तेही सांगितले आहे. साथी राहणी आणि उच्च विचारसरणीला ते आयुष्यात महत्त्व देतात. मानसाच्या गरजा जेवढ्या कमीत कमी असतील तेवढा माणूस हा सुखी असतो व त्याचा हव्यास, गरजा वाढल्या की एक असंतोष त्याच्या ठिकाणी निर्माण होतो तो त्याचे सुख, समाधान हिरावून घेतो, म्हणून महात्मा गांधींनी गरजा या कमीत कमी ठेवायला सांगितल्या आहेत. आपण सध्याच्या काळातही पहातो की माणसाने वैज्ञानिक प्रगती खूप केली, हे करत असतांना माणूस निसर्गापासून दूर गेला आणि आपलं सुख, समाधान हरवून बसला.

इंग्रजांनी भारतावर राज्य केलं यात ते इंग्रजांना दोष देत नाहीत तर याला भारतीयच कसे कारणीभूत होते ते सांगतात. इंग्रज भारतात व्यापारी म्हणून आले होते आपणच आपल्या तात्कालिक फायद्यासाठी त्यांना इथे जागा दिली. नंतर ते त्यांच्या अक्कलदुषारीने राजे झाले, यात चूक भारतीयांचीच आहे. त्यांच्या मते, "हिंदूस्थान इंग्रजांनी घेतले असे नाही तर, आपण त्यांना ते दिले. हिंदुस्थानात ते स्वतःच्या बळावर टिकले नाहीत, तर आपण त्यांना ठेवून घेतले आहे."³ आपण आपसात लढत बसल्यामुळे त्यांचे फावले त्यांनी आपली सत्ता अधिक बळकट केली. आजच्या काळातही जोपर्यंत आपण आपल्या चुका सुधारत नाही तोपर्यंत स्वातंत्र्य मिळवूनही देशाची प्रगती होणार नाही. महात्मा गांधींनी शंभर वर्षापूर्वीच औद्योगिक क्रांतीनंतर विकसित झालेली सभ्यता ही मानवी हितासाठी उपायकारक असल्याचे सांगितले होते. आपल्या सर्व दुःखाचे मूळ हे आपल्या सभ्यतेच्या हव्यासात आहे असे ते म्हणतात. सभ्यता म्हणजे काय? ते सांगत असतांना ते म्हणतात, "सभ्यता ही एक स्थिती आहे. या सभ्यतेची खरी ओळख अशी की, लोक बाह्य वस्तूच्या शोधात आणि शरीरसुखात सार्थकता आणि पुरुषार्थ माणतात."⁴ माणसाने जसजशी प्रगती केली तसतसा माणूस हा मुळ जीवनापासून दूर गेला, बाह्य दिखाव्याला महत्त्व प्राप्त झाले. खरे सुख, समाधान हे लोपले गेले. सध्याच्या काळात महात्मा गांधीचे हे विचार खूप महत्त्वाचे आहेत. सध्याचे युग हे जाहिरातीचे युग मानले जाते. या काळात बाह्य दिखाव्यालाच अतोनात महत्त्व आले आहे. त्यामुळे मानवी जीवनातून धर्म, नीतीमूल्य नाहीसे होत आहेत. माणूसच मानसाचा वैरी झाला आहे. सगळ्या समस्यांचे मुळ हे मानवी सभ्यतेचा हव्यास हे आहे. यातूनच न संपणार्या भोवऱ्यात माणूस अडकला आहे. अनेक विकारांनी माणसाला घेरले आहे. खरे सुख कशात आहे, शाश्वत मूल्य कोणती आहेत हे जोपर्यंत माणूस सदसदविवेकबुद्धीने तपासून पाहणार नाही तोपर्यंत त्याला खरे सुख किंवा स्वातंत्र्यही मिळू शकत नाही. म्हणून महात्मा गांधींनी सांगितलेली सभ्यता विषयक जी मते आहेत ती आजच्या काळात खूप महत्त्वाची ठरतात.

महात्मा गांधींनी धर्माला आपल्या जीवनात महत्त्वाचे स्थान दिले आहे. त्यांच्या मते, "मला धर्म प्रिय आहे, त्यामुळे हिंदुस्थान धर्मभ्रष्ट होत चाललेले आहे. याचे मला पहिले दुःख आहे. 'धर्म' म्हणजे हिंदू, मुसलमान, पारशी, असा मी घेत नाही, परंतु या सर्व धर्मांमधला जो धर्म तो नाहीसा होत चालला आहे. आपण ईश्वराला विन्मुख होत चाललो आहोत."⁵ महात्मा गांधींना धर्म म्हणजे मानवता, मानवी नैतिक मूल्य आपेक्षित आहेत. जी मूल्य एकून मानव जातीचे कल्याण करणारी व शाश्वत अशी मूल्य आहेत. त्या मूल्यावर आपली भारतीय संस्कृती उभी आहे. सर्व धर्मांचा पाया ही मूल्य आहेत. तिच मूल्य आपण विसरत चाललो आहोत. जोपर्यंत धर्माने आचारण करणार नाही तोपर्यंत तो खऱ्या अर्थाने सुखी, समाधानी व स्वतंत्र होणार नाही असे

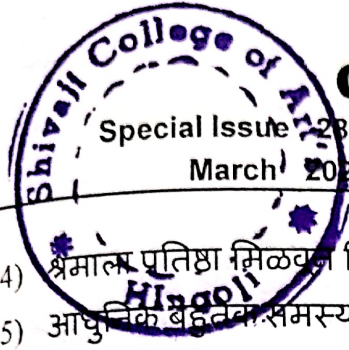
त्यांचे मते आहे. सध्याच्या नैतिक मुल्यांच्या र्यासमय काळात आपला समाज, संस्कृती टिकवून ठेवायची असेल तर आपल्या नैतिक मूल्यांचं, गांधीजींनी सांगितलेल्या धर्माचं पालन केल्याशिवाय तरणोपाय नाही.

महात्मा गांधींनी आपल्या 'हिंदू-स्वराज्य' या पुस्तकात आणखी एका गोष्टीकडे लक्ष वेधलेली गोष्ट म्हणजे त्यांच्या मते हिंदूस्थानला कंगाल करण्यामध्ये रेल्वे, वकील आणि डॉक्टर यांनी महत्वाची भूमिका बजावली आहे. इंग्रजांनी आपल्या व्यापाराच्या सोईसाठी भारतात रेल्वेची सुरुवात केली. एकीकडे ही सेवा म्हणजे आपल्याला हिंदूस्थानचा विकास वाटतो पण या रेल्वेमुळेच भारतातील परंपरागत व्यवसाय बुडाले, कच्चा माल इंग्लंडला घेऊन जाणे सोपे झाले. यातूनच जास्तीत जास्त हिंदूस्थानचे शोषण इंग्रजांनी केले. संसर्गजन्य रोगाचा फैलावही रेल्वेमुळे पटकन होतो असे गांधीजींचे म्हणणे होते. याच मुद्याचा विचार आजच्या संदर्भात केला तर वाढत्या वाहणामुळे प्रदुषणाची समस्या गंभीर रूप धारण करत आहे. त्याच बरोबर भारतातील पैसा विदेशी मोठ्या प्रमाणावर जात आहे. यांत्रिकीकरणामुळेच बेरोजगारी मोठ्या प्रमाणावर वाढली आहे. संसर्गजन्य रोगाचा धोका तर खूप वाढला आहे. जगाच्या कोणत्याही कोपऱ्यात उदभवलेला संसर्गजन्य रोग हा अवघ्या काही तासात जगभर पसरलेला दिसतो. उदा. इबोला, सार्स, डेग्यू, कोरोना ई. वाढत्या दळणवळणाच्या साधनामुळे अपघाताचे प्रमाण तर वाढले आहेच शिवाय मानवी आरोग्यही धोक्यात आले आहे. गांधीजींच्या मते, "माणव प्राण्याला अशा रितीने निर्माण केले आहे की, त्यांनी आपल्या हातापायांने जमेल तेवढेच जाणे येणे करावे. रेल्वे वगैरे साधनांनी धावपळ करण्याचे आपण बंद केले तर फार गुंतागुंतीचे प्रश्न उत्पन्न होणारच नाहीत." म्हणजे विज्ञानाचा अतिरेकी वापर हा मानवासाठी हाणीकराक ठरत आहे. त्यातून माणूस त्यांच्या मुळ उद्देशापासून दूर जात आहे व दुःख ओढवून घेत आहे. यंत्रयुगाचे दुरगामी परिणाम गांधीजींना तेंव्हाच दिसले होते म्हणून त्यांचा यंत्रयुगाला विरोध होता. त्यांच्या मते, "यंत्राचे वारे सोसाट्याने वाहू लागले तर हिंदूस्थानात गिरण्या काढण्यापेक्षा आजसुध्दा मॅचेस्टरला पैसे पाठवून तिथले रद्दी कापड वापरने बरे. कारण तिथले कापड वापरण्याने आपला पैसाच तेवढा जाईल हिंदूस्थानात मॅचेस्टर करण्याने आपला पैसा हिंदूस्थानात राहिल खरा पण तो पैसा आपले रक्त शोषेल, कारण तो आपली नीती नाहीशी करील." आज भारत स्वतंत्र असला तरी, इथले लोक यंत्राचे गुलाम झाले आहेत. यंत्राशिवाय आपला दिवस जात नाही. यंत्राप्रमाणे आपणही यंत्रवत झालो आहोत. जेंव्हा यंत्रे नव्हती तेंव्हाही माणूस जगतच होता की, आणि आजच्यापेक्षा कीतीतरी चांगल्या पध्दतीने, धर्माने आणि नीतीने. यंत्रयुगाने माणसाला नीतीभ्रष्ट व स्वतःचे गुलाम बनवले आहे. आज गांधीजी जीवंत असते तर त्यांनी कोणती भावना व्यक्त केली असती याची कल्पनाही करवत नाही.

हिंदूस्थानच्या दुर्दशेला वकील आणि डॉक्टरही कसे कारणीभूत आहेत हे त्यांनी सांगितले आहे. त्यांच्या मते, "वकीलांनी हिंदूस्थानला गुलामगिरी आणली, त्यांनी हिंदू मुसलमान तंटे वाढविले, त्यांनी इंग्रजांची सत्ता वाढविली असे माझे मत आहे." त्यांच्या मते, वकील हे भांडणे सोडविण्याऐवजी भांडणे लावण्याचे काम करतात कारण त्यांचा धंदा तो आहे. इंग्रज भारतात आल्यानंतर त्यांनी हिंदू मुस्लीमामधीली तेढ जास्त वाढवले व 'फोडा व राज्य करा' या नीतीचा वापर करून राज्य केले. त्यामुळे हिंदूस्थानचे खुप मोठे नुकसान झाले. आजच्याकाळातही राज्यकर्ते याचपध्दतीने जाती धर्मांमध्ये तेढनिर्माणकरूनराजकारणकरतांनादिसतात. वकिलांप्रमाणेडॉक्टरांनाहीगांधीजीदोषदेतात. त्यांच्या मतेडॉक्टरांच्या पेक्षावैद्यबरे. डॉक्टरांनीआपल्यालाखिळखिळेकरूनटाकलेआहे.डॉक्टर ही अनितित्त्या मार्गाने पैसाकमवण्याच्या मागेलागलेआहेत.

निष्कर्ष:-

- 1) सत्य, अहिंसा आणि सत्याग्रह ही तत्वच खऱ्या अर्थाने मानवाला स्वातंत्र्य मिळवून देवू शकतात.
- 2) आपल्या गरजा कमीत कमी ठेवणे हा सुखी होण्यासाठी सोपा मार्ग आहे.
- 3) मुल्ययुक्त समाजनिर्मितीसाठी गांधी विचारांची आवश्यकता आहे.

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 28, Vol. 4

March 2020

Peer Reviewed

SJIF

ISSN : 2319 - 8648

Impact Factor : 7.139

- 4) श्रीमाला प्रतिष्ठा मिळवून दिली पाहिजे.
- 5) आधुनिक बहुराज्यसमस्याच्या पाठीमागचे कारण म्हणजे सभ्यतेचा हव्यास व वाढते यांत्रिकीकरण हे होय.
- 6) खऱ्या अर्थाने माणूस हा सुशिक्षित बनवायचा असेत तर स्वभाषेतून शिक्षण घेतले पाहिजे.

संदर्भ -

- 1) महात्मा गांधी - हिंद स्वराज्य, साकेत प्रकाशन, औरंगाबाद. प्र.आ.2001 पृ.6
- 2) तत्रेव पृ.3
- 3) तत्रेव पृ.33
- 4) तत्रेव पृ.30
- 5) तत्रेव पृ.37
- 6) तत्रेव पृ.45
- 7) तत्रेव पृ.97
- 8) तत्रेव पृ.52

T. C. S.

Lecturer
Shivaji College, Hingoli
Tq. & Dist. Hingoli (MS.)